

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica IV (2013)

Danuta Piróg, Mariola Tracz

Koncepcja nauczycielskich studiów geograficznych według Jana Flisa

Nie kształcimy geografów, ale specjalistów od pewnych wąskich działów geografii. Tego wymaga rozwój nauki, ale jest to przeciwne interesom szkoły, gdzie niepotrzebni są wąscy specjaliści, ale tak zwani niekiedy złośliwie omnibusy. (Flis 1982, s. 213)

Wprowadzenie

Dynamiczne przemiany społeczno-gospodarcze i technologiczne zachodzące we współczesnym świecie indukują potrzebę szybkiego adaptowania się do nowych uwarunkowań. Wyzwanie to nie omija także kształcenia geograficznego na poziomie wyższym. Przyjęta przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a wynikająca ze Strategii Lizbońskiej struktura studiów trzystopniowych wymusza namysł nad programem kształcenia na kierunku geografia, zwłaszcza nad wizją efektywnego przygotowania kandydatów do zawodu nauczyciela geografii. Współcześnie konstruowanie nowych planów i programów studiów dość rzadko rozpoczyna się od retrospektywnej analizy doświadczeń naukowych specjalistów w tym zakresie, choć pogłębiona refleksja wydaje się nieodzownym punktem wyjścia do realizacji tych zadań. W odniesieniu do nauczycielskich studiów geograficznych, wyjątkowo uzasadniony jest ponowny namysł nad ich koncepcją w świetle rozważań i praktycznych rozwiązań, które zostały wypracowane w krakowskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej (obecnym Uniwersytecie Pedagogicznym).

W niniejszym szkicu zaprezentowano główne założenia teoretyczne programów studiów geograficznych oraz ich egzemplifikacji empirycznych, opracowanych i wdrażanych przez Jana Flisa, w świetle aktualnych wyzwań kształcenia geograficznego na poziomie wyższym.

Ewolucja planów i programy studiów geograficznych w krakowskiej WSP

Koncepcja studiów geograficznych nauczycielskich była wypracowywana od roku akademickiego 1946/47 w drodze ewolucyjnego rozwoju naukowego kadry

Sekcji Geografii, a później Katedry Geografii i Instytutu Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Równocześnie w opracowywaniu programów uwzględniano zapotrzebowanie szkolnictwa na wykwalifikowanych nauczycieli. W tworzeniu koncepcji kształcenia nauczycieli geografii w uczelni pedagogicznej można wyróżnić kilka etapów (tab.1).

W pierwszym okresie (1946–1950) funkcjonowały studia dzienne trzyletnie dwuprzedmiotowe – geografia z biologią, przygotowujące nauczycieli do pracy w szkole podstawowej. Celem tych studiów było wykształcenie zawodowe absolwenta, dające mu podstawę do twórczej pracy pedagogicznej w szkole, dlatego w programie znalazł się postulat wykonania przez studenta skromnej pracy badawczej (Mochnecki 1958).

Kolejnym etapem doskonalenia nauczycielskich studiów geograficznych było wprowadzenie w 1949 roku trzyletnich jednokierunkowych studiów – osobno dla geografii i biologii. Na I i II roku studiów dominowały kursy z zakresu geografii fizycznej i ekonomicznej oraz geologia i kartografia, a na III roku wykładana była głównie geografia regionalna. Prawie 50% godzin przeznaczono na ćwiczenia, które obok wykładów stały się ważną formą kształcenia, rozwijającą samodzielność studenta. W programach studiów duży nacisk położono na przygotowanie merytoryczne z geografii, m.in. poprzez wprowadzenie ćwiczeń terenowych oraz ćwiczeń metodycznych do nauczania geografii, zwiększając pulę zajęć z metodyki geografii do 75 godzin, wprowadzono także ciągłą praktykę pedagogiczną w VI semestrze studiów i czterotygodniową w VII semestrze.

Następny okres rozpoczął się z wprowadzeniem w 1954 roku czteroletnich studiów geograficznych, kończących się egzaminem magisterskim. W ich planach zwiększono liczbę godzin przeznaczonych na przedmiot specjalizacyjny, a także zajęcia proseminaryjne, seminaryjne, pracownię magisterką, wakacyjne prace polowe oraz wycieczki naukowe. Równocześnie do kształcenia w zakresie nauczycielskich studiów wprowadzona została obowiązkowa dla każdego studenta ciągła praktyka pedagogiczna w wymiarze dwóch tygodni w VI semestrze (szkoła podstawowa) i czterech tygodni na początku VII semestru (szkoła średnia). Taki program przygotowywał do nauczania geografii w szkole podstawowej i średniej. Zostały tym samym stworzone warunki do uzyskania przez studentów akademickiego wykształcenia merytorycznego z geografii i pedagogiczno-dydaktycznego do wykonywania zawodu nauczyciela geografii.

W kolejnych latach modernizacja nauczycielskich studiów geograficznych wynikała ze zmian wprowadzanych przez Ministerstwo, odnoszących się do typu i formy kształcenia akademickiego oraz będących efektem rozwoju geografii i nauk pedagogicznych.

Ustawa o szkolnictwie wyższym z 1958 roku wprowadziła w życie pięcioletnie studia magisterskie. W tym nowym systemie od III roku do programów wprowadzono proseminaria, a od roku IV seminaria, które sprzyjały naukowo-badawczej indywidualnej pracy studenta. Nadal jako przejaw samodzielnej pracy studenta istotną pozycję w programie zachowały ćwiczenia i prace terenowe oraz obowiązkowe wycieczki. Równocześnie w krakowskiej WSP poszerzono zakres zajęć zogniskowanych wokół przygotowania do pracy w zawodzie nauczyciela geografii, wprowadzając na IV roku studiów proseminarium z metodyki nauczania geografii. Program pięcioletnich studiów miał na celu przeciwdziałanie wąskiej specjalizacji,

a równocześnie dawał szansę na pełne merytoryczne przygotowanie z zakresu geografii, przy równoległym kształceniu pedagogicznym przyszłych nauczycieli geografii. W latach 1960–1970 w trybie stacjonarnym realizowano program magisterskich nauczycielskich pięcioletnich studiów geograficznych. Natomiast na studiach zaocznych (niestacjonarnych) w 1967 roku wprowadzono czteroletnie studia magisterskie dla absolwentów Studium Nauczycielskiego (SN), a równocześnie prowadzono kształcenie na studiach zaocznych dwustopniowych. Pierwszy cykl stanowiły półtoraroczne jednokierunkowe studia zawodowe dla absolwentów Studium Nauczycielskiego, a drugi – cykl roczny dla absolwentów Wyższego Studium Nauczycielskiego.

Od roku 1969 to dwustopniowe kształcenie objęło także studia dzienne. WSP w Krakowie uruchomiło trzyletnie zawodowe studia pierwszego stopnia: geografia z przysposobieniem obronnym oraz dwuletnie magisterskie studia drugiego stopnia: jednokierunkowe z geografii. Jednak pracownicy Instytutu Geografii WSP w Krakowie, a zwłaszcza prof. R. Mochnacki i prof. J. Flis, podjęli starania mające na celu przywrócenie jednolitych magisterskich studiów nauczycielskich. Podstawą tych działań były pozytywne doświadczenia Instytutu Geografii WSP w zakresie kształcenia nauczycieli w cyklu jednolitych studiów magisterskich oraz prowadzone badania eksperymentalne w szkole Laboratorium WSP w Krakowie. Efektem tych starań było przywrócenie od roku 1973/1974 jednolitych nauczycielskich magisterskich studiów geograficznych, które trwały 4 lata.

W programach geograficznych studiów na uniwersytetach została wyodrębniona specjalność nauczycielska obok tzw. kierunku „naukowego” i wypracowany wspólny program kształcenia na nauczycielskich studiach geograficznych, realizowanych w wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach. W programie studiów geograficznych wskazano na konieczność przekazywania najnowszych wyników badań w dziedzinach geografii, tym samym programy kształcenia stały się bardziej otwarte na osiągnięcia nauki.

Tab. 1. Typy i formy nauczycielskich studiów geograficznych w Wyższej Szkole Pedagogicznej (obecnie UP) w Krakowie w latach 1946–2008

Lata	Typ i forma studiów	Charakterystyka studiów
		Studia stacjonarne
1946–1949	3-letnie studia dwukierunkowe: geografia z biologią	studia zawodowe, uprawnienia do nauczania geografii i biologii w szkole podstawowej
1949–1952	3-letnie studia jednokierunkowe z geografii	studia zawodowe, uprawnienia do nauczania geografii w szkole podstawowej
od 1954	4-letnie magisterskie studia jednokierunkowe z geografii	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii
od 1958	5-letnie magisterskie studia jednokierunkowe z geografii	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii
od 1969	dwustopniowe studia geograficzne: 3-letnie studia zawodowe geografia z przysposobieniem obronnym, 2-letnie magisterskie jednokierunkowe	studia zawodowe, uprawnienia do nauczania geografii i przysposobienia obronnego, 2-letnie studia magisterskie z geografii

od 1973*	4-letnie jednolite studia magisterskie z geografii	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii w szkole podstawowej i średniej
od 1981	5-letnie magisterskie studia geograficzne	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii w szkole podstawowej i średniej
od 2004/05	5-letnie magisterskie studia geograficzne z wyborem dodatkowej specjalności	studia magisterskie jednolite z geografii z wybraną specjalnością
od 2007/2008	Dwustopniowe studia geograficzne: 3-letnie licencjackie 2-letnie uzupełniające studia magisterskie	studia dwustopniowe: licencjackie i magisterskie wybór specjalności nauczycielskiej (geografia z przyrodą, geografia z wiedzą o społeczeństwie, geografia z podstawami przedsiębiorczości) i nienauczycielskiej (geografia z ochroną środowiska, geografia z turystyką, geografia z gospodarką przestrzenną)
Studia zaoczne		
od 1951	3-letnie studia zawodowe	studia zawodowe, uprawnienia do nauczania geografii
od 1967	4-letnie zaoczne studia magisterskie dla absolwentów SN	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii
od 1969	dwustopniowe studia zaoczne: 1,5-letnie studia jednokierunkowe dla absolwentów SN, magisterskie dla absolwentów WSN	studia zawodowe, uprawnienia do nauczania geografii i przysposobienia obronnego
od 1973**	4-letnie jednokierunkowe zaoczne studia magisterskie z geografii	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii w szkole podstawowej i średniej
od 1981	5-letnie jednokierunkowe zaoczne studia magisterskie	studia magisterskie, uprawnienia do nauczania geografii w szkole podstawowej i średniej
od 2004/2005	dwustopniowe studia geograficzne nienauczycielskie: 3-letnie licencjackie 2-letnie uzupełniające studia magisterskie	studia dwustopniowe: licencjackie i magisterskie wybór specjalności: geografia z turystyką, geografia z ochroną środowiska, geografia z przedsiębiorczością i gospodarką przestrzenną

Objaśnienia: * wyodrębnienie specjalności nauczycielskiej na uniwersytetach ** wprowadzenie jednolitego programu studiów zaocznych w zakresie geografii i specjalności nauczycielskiej w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Mochnacki 1956, 1962; Pakuła, Ziętara 1973, Ruta 1996

Należy zaznaczyć, iż ten program kształcenia ze względu na znaczną liczbę zajęć dydaktycznych, nie mógł w pełni realizować założeń samokształcenia studentów geografii, gdyż tygodniowy wymiar zajęć był bardzo obfity, dużym udziałem przedmiotów społeczno-politycznych.

W 1981 roku zostały przywrócone jednolite pięcioletnie magisterskie studia geograficzne, zarówno dla studentów studiów stacjonarnych jak i zaocznych. Program tych studiów był realizowany według jednolitej ministerialnej siatki opracowanej dla szkół wyższych. Trzon programu stanowiły przedmioty geograficzne, ćwiczenia terenowe przedmiotowe i regionalne, zwiększona została liczba zajęć z dydaktyki geografii (195 godz.) oraz praktyka pedagogiczna w szkołach: podstawowej (4 tygodnie) i średniej (6 tygodni). Ważnym uzupełnieniem koncepcji

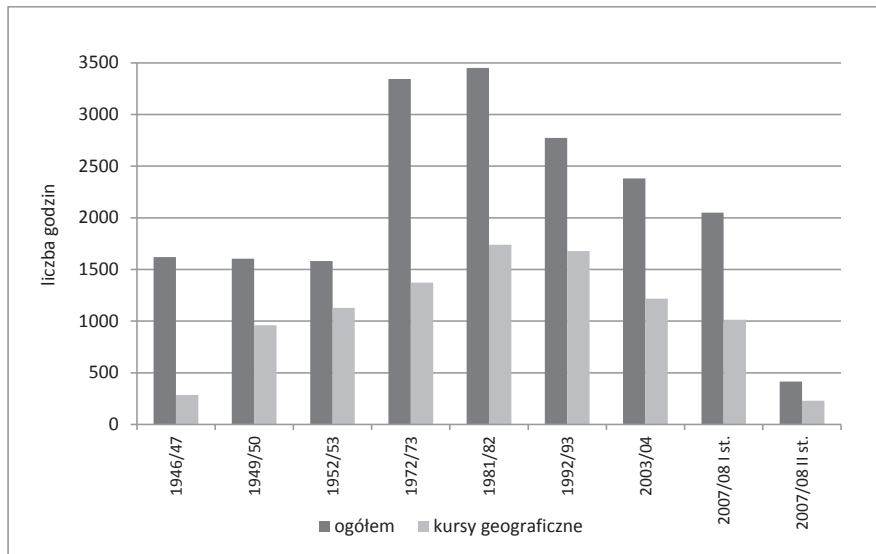
nauczycielskich studiów geograficznych było uruchomienie w latach 80. XX wieku przez Instytut Geografii WSP trwających dwa semestry podyplomowych studiów z geografii dla czynnych nauczycieli geografii. Celem tej formy doskonalenia zawodowego było głównie uaktualnienie wiedzy nauczycieli z zakresu najnowszych osiągnięć geografii jako nauki oraz w aspekcie nowych rozwiązań dydaktycznych w nauczaniu geografii.

Stopniowo wraz z liberalizacją przepisów regulujących funkcjonowanie szkolnictwa wyższego (zwłaszcza po roku 1990), rozpoczęto pracę nad modyfikacją planów studiów geograficznych, dostosowując je do zmian warunków studiowania oraz wymogów współczesnego kształcenia pedagogicznego. Wyraźnym efektem tych zmian było m.in. od 1992 roku zmniejszenie liczby zajęć dydaktycznych z 3450 do 2380 w pięcioletnim cyklu kształcenia. Wprowadzono więcej godzin lektoratów z języków obcych (z 120 do 225), pojawiły się nowe przedmioty, takie jak techniki komputerowe w geografii, metody analizy przestrzennej, zaś niektóre przedmioty zostały usunięte (matematyka, techniczne środki nauczania, wstęp do geografii, wstęp do informatyki).

Okres 1992–2004, przyniósł doraźne zmiany w planach studiów (zarówno dziennych jak i zaocznych) dostosowujących je do aktualnej sytuacji w oświacie i w gospodarce, co wyrażało się m.in. wprowadzeniem możliwości wyboru po pierwszym roku studiów dodatkowej specjalności, uruchomieniem czterosemestralnych zaocznych studiów podyplomowych dla czynnych nauczycieli innych kierunków uczących geografii nadających im prawo do nauczania geografii oraz podyplomowych studiów dla nauczycieli z przyrody dającym im uprawnienia do nauczania przyrody, a także studiów podyplomowych dla nauczycieli z podstaw przedsiębiorczości.

Kolejna modyfikacja kształcenia nauczycieli geografii w WSP w Krakowie wynikała z wprowadzenia w 2004 roku przez Ministerstwo standardów kształcenia dla kierunków geografia oraz kształcenia nauczycieli, co skutkowało zmianami liczby godzin, przedmiotów podstawowych i kierunkowych oraz praktyk zawodowych, które winny spełniać programy kształcenia geograficznego i nauczycielskiego, prowadzone przez instytuty/wydziały. Ich nadzór był prowadzony administracyjnie przez Państwową Komisję Akredytacyjną (por. tab. 1).

Istotna zmiana w trybie i formie kształcenia nastąpiła w roku akademickim 2007/2008, po wprowadzeniu obowiązkowych dwustopniowych i dwuprzedmiotowych studiów nauczycielskich (geografia z drugim przedmiotem). Należy podkreślić, iż realizacja takich rozwiązań wymagała podjęcia wielu wyzwań organizacyjnych. Zrezygnowanie z jednolitych nauczycielskich studiów magisterskich w przypadku kształcenia geograficznego należy uznać za błąd. Niestety, pomimo posiadanego doświadczenia i empirycznych badań nad jakością kształcenia nauczycieli geografii, środowisko geografów i dydaktyków geografii nie obroniło jednolitych studiów nauczycielskich. Powodów tego stanu jest zapewne wiele, dlatego to zagadnienie wymaga gruntownej analizy i wypracowania scenariuszy działań przywracających jednolite nauczycielskie studia magisterskie. Jest to na tyle istotne, że standardy kształcenia nauczycieli opracowane przez MEN w roku 2011 jeszcze bardziej pogłębiły trudności organizacyjne w prowadzeniu procesu dydaktycznego kształcenia nauczycieli geografii.

Ryc. 1. Zmiany w liczbie godzin zajęć na studiach geograficznych w WSP/AP/UP w latach 1946–2008
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Górz, Kozanecka 1996; Mochnacki 1958, 1962; Pakuła, Ziętara 1973; Ruta 1996

Rekapitulując rozważania o planach i programach studiów geograficznych możemy stwierdzić, iż zmiany w koncepcji kształcenia geograficznego, zmierzające ku coraz większej specjalizacji, nie sprzyjają interesom szkoły, która – jak zdecydowanie podkreślał Jan Flis – potrzebuje omnibusów, tj.: osób o wielostronnym przygotowaniu geograficznym.

Równocześnie wystąpiło zmniejszanie w planach studiów liczby zajęć z przedmiotów geograficznych – kierunkowych i powiększanie zajęć z przedmiotów uzupełniających (ryc.1). Uwidocznili się rozdzźwięk w koncepcji kształcenia geografów i nauczycieli geografii, na co od kilkunastu lat zwracają uwagę dydaktycy geografii (Jelonek i inni 1996; Szkurłat 2004; Hibszer, Tracz 2011).

Wkład Jana Flisa w koncepcję programu studiów geograficznych

Jan Flis opracował programy kształcenia dla wielu przedmiotów z zakresu geografii fizycznej oraz miał znaczący udział w kreowaniu koncepcji programu nauczycielskich studiów geograficznych, tj. w wypracowaniu założeń teoretycznych i rozwiązań praktycznych. Ważnym wkładem w budowanie filozofii kształcenia kandydatów do zawodu nauczyciela było sformułowanie postulatu dotyczącego konieczności tak zwanej pedagogizacji studiów. Według tego założenia niezbędna jest pedagogizacja treści realizowanych na każdym kursie, rozumiana jako dogłębnie przemyślana przez nauczyciela akademickiego selekcja materiału pod kątem zapotrzebowania szkoły. Wówczas przygotowanie się do prowadzenia wykładów i ćwiczeń powinno owocować każdorazowym zwracaniem przez wykładowcę uwagi, jak należałoby traktować omawiane zagadnienie w toku edukacji geograficznej na

różnych etapach kształcenia. Tak rozumiana pedagogizacja zakłada żywe zainteresowanie edukacją geograficzną wszystkich (nie tylko prowadzących zajęcia z bloku dydaktycznego) nauczycieli akademickich i w żaden sposób nie upraszcza ani nie zubaża merytorycznie wykładów uniwersyteckich, a przeciwnie – wymaga ona holistycznej wiedzy i umiejętności popularyzacji dorobku naukowego w sposób zrozumiały dla odbiorców w różnym wieku (Flis 1984).

J. Flis był zdecydowanym zwolennikiem majoryzowania roli przygotowania praktycznego do zawodu nauczyciela geografii w toku studiów i dlatego podkreślał potrzebę wkomponowania w programy studiów śródrocznych praktyk szkolnych oraz zapewnienia należnego miejsca ciągłym praktykom zawodowym. Nie ma innej drogi do nabycia kompetencji dydaktycznych niż trwałe powiązanie kształcenia teoretycznego, zajęć kameralnych i działań empirycznych w naturalnym środowisku pracy, tj. w szkole. Do zrealizowania tych celów potrzebne jest obserwowanie zajęć prowadzonych przez doświadczonych nauczycieli geografii, ich analiza i ocena pod opieką nauczyciela akademickiego, własne próby przeprowadzenia zajęć w szkole i wreszcie ciągły (przynajmniej kilkutygodniowy) pobyt studenta w szkole, kiedy ma on okazję do bezpośredniego zapoznania się ze wszystkimi elementami pracy dydaktycznej, wychowawczej i organizacyjnej nauczyciela.

Przekonanie J. Flisa o potrzebie zapewnienia praktykom należnego miejsca w programach studiów było konsekwencją jego poglądów, iż studia nauczycielskie winny być zawodowymi. Następstwem takiego charakteru studiów jest konieczność występowania w programach seminarium magisterskiego z dydaktyki geografii. Specyfiką prac zrealizowanych na tym seminarium powinno być takie ich nakierowanie, aby służyły pogłębieniu przygotowania magistrantów do pracy zawodowej i były użyteczne w ich przyszłej pracy dydaktyczno-wychowawczej (Flis 1978).

J. Flis należał do przeciwników wąskiej specjalizacji nauczycielskich studiów geograficznych. Uważał, że specjalizacja ogranicza podstawowe wykształcenie, które z kolei jest niezbędne nauczycielowi geografii. Swój sprzeciw zwerbalizował ostrymi słowami: „występuję przeciw specjalizacji studiów nauczycielskich” (Flis 1984). Stał także na stanowisku, że niedopuszczalne jest stawianie innych, tj. niższych wymagań wobec studentów studiów niestacjonarnych, bowiem mają oni takie same prawa i kwalifikacje do pracy na stanowisku nauczyciela geografii, powinni zatem być przygotowani na odpowiednio wysokim poziomie takie samo jak studenci studiów stacjonarnych (dziennych).

Profesor realizował również jedno z podstawowych założeń kształcenia akademickiego, czyli ścisłe łączenie procesu dydaktycznego i naukowo-poznawczego z jego praktycznym wymiarem, odnoszącym się do poznawania i badania środowiska geograficznego i relacji w nim zachodzących, do którego przychylił się w swoich poglądach na temat studiów geograficznych. Wychodząc naprzeciw temu założeniu, Jan Flis był inicjatorem wprowadzenia do programu studiów geograficznych w wyższych szkołach pedagogicznych przedmiotu o nazwie wakacyjne prace polowe. Opracował program tego przedmiotu, który przedłożono do zaakceptowania Ministerstwu Oświaty. Projekt ten przewidywał prowadzenie tych zajęć po I, II i III roku w wymiarze dwóch tygodni rocznie. Celem tych ćwiczeń było m.in.:

- poznanie metod prowadzących do rozwiązania konkretnych zadań terenowych oraz poznania i zrozumienia wybranych środowisk,

- sprawdzenie, ugruntowanie i zastosowanie wiadomości zdobytych w czasie trwania studiów oraz nadania im znaczenia użytkowego,
- kształcenie umiejętności przeprowadzania obserwacji i wyprowadzania z nich poprawnych wniosków,
- kształcenie umiejętności przeprowadzania analizy środowiska geograficznego, wyróżniania jego elementów, zachodzących procesów, najprostszej rejestracji oraz wykrywania istniejących współzależności,
- wykształcenie zdolności swobodnego poruszania się w terenie i wdrożenie do używania prostego sprzętu pomocniczego,
- wyrobienie spostrzegawczości, pamięci, umiejętności łączenia widzianych elementów w uporządkowane zespoły (Flis 1957, s. 3).

Wartością tego typu zajęć była pełniejsza aktywizacja studentów poprzez wykonywanie przez nich konkretnych zadań, tj. obserwacji, pomiarów oraz opisanie i wyjaśnienia zjawiska. Równocześnie zajęcia te dawały możliwość kształtowania umiejętności prowadzenia obserwacji i badań terenowych, co było także istotne dla nauczycieli geografii, którzy z uczniami mieli prowadzić lekcje geografii w terenie. W trafnym realizowaniu wakacyjnych prac polowych kluczowe znaczenie miał wybór miejsca, tak aby dawało ono możliwość poruszenia wielu zagadnień geograficznych (możliwie nieskomplikowanych dla wyjaśnienia przez studentów). Jak wynika ze sprawozdań z takich zajęć, studenci geografii WSP w Krakowie odbywali je w niedaleko od Krakowa, co obniżało koszty. Uczestnictwo w tego rodzaju zajęciach zarówno sprzyjało samodzielności w wykonywaniu zadania, jak i kształtowało umiejętności pracy zespołowej, gdyż często zadania te były wykonywane w małych grupach trzy- lub czteroosobowych.

Zgodnie z założeniami programu wakacyjnych ćwiczeń polowych, po I i II roku studiów tematyka tych zajęć odnosiła się do zagadnień topografii wraz z astronomią, meteorologii z klimatologią, geologii dynamicznej i historycznej, geomorfologii, hydrografii, gleboznawstwa i biogeografii. Natomiast zajęcia po III roku dotyczyły geografii społeczno-gospodarczej. A oto przykładowe zadania do wykonania dla studentów w czasie tego rodzaju zajęć:

- wyznaczyć kilkoma sposobami południk miejscowy,
- wykonać pomiar długości lub szerokości geograficznej,
- wykonać szkicowy ciąg poligonowy (krokówkę) po wskazanej trasie,
- na wyznaczonym odcinku terenu znaleźć wszystkie odkrywki naturalne i sztuczne, nanieść je na mapę, opisać w zeszycie ich występowanie i ogólny charakter,
- w tych samych odkrywkach zanalizować i oznaczyć występujące skały i minerały, zebrać próbki i okazy,
- w tych samych odkrywkach zanalizować sposób zalegania skał, ich warstwowanie, uławicenie, bieg i układ warstw: spękania, uskoki, wykonać plan odkrywki,
- na podstawie zebranych uprzednio materiałów i dodatkowych obserwacji wykonać profil geologiczny wzdłuż wskazanego terenu (Flis 1955, s. 15).

Fot. 5. Profesor Jan Flis ze studentami podczas zajęć terenowych z topografii
Źródło: z archiwum rodziny Flisów

Fot. 6. Profesor Jan Flis ze studentami na zajęciach terenowych w Pieninach
Źródło: z archiwum rodziny Flisów

Powyższe zestawienie pokazuje, iż dobór zadań dla studentów służył wykształceniu geografa, a nie wąskiego specjalisty. Zadania te cechuje gradacja pod względem trudności. Równocześnie ich wykonanie sprzyjało eliminacji braków w zakresie wiedzy merytorycznej z danej partii materiału i jej rozumowemu utrwaleniu. Wakacyjne prace polowe były dobrym wprowadzeniem studentów do wykonywania prac magisterskich badawczych. Wiele prac wykonanych w Instytucie Geografii WSP w Krakowie, zwłaszcza na studiach zaocznych (niestacjonarnych), odnosiło się do poznawania środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego, w którym nauczyciel mieszkał lub pracował. Wychodzono bowiem z założenia, że współczesna rola geografii polega m.in. na umiejętności spostrzegania, rozumienia i oceny sprzężonych i często różnorodnych zjawisk będących efektem działalności w środowisku człowieka.

Opracowany przez. Jana Flisa projekt wakacyjnych prac polowych na trwałe zaistniał w programie nauczycielskich studiów geograficznych, zmienił tylko nazwę na ćwiczenia terenowe przedmiotowe. Rodzi się pytanie: na ile współcześnie spełniają one swoją rolę dydaktyczną? Techniczne środki dają geografowi nowe możliwości pozyskiwania informacji o terenie przy tzw. biurku, ale czy mogą zastąpić studyjne badania terenowe?

Jan Flis swoje przekonanie o słuszności pojmowania studiów nauczycielskich jako zawodowych zmanifestował po raz kolejny, inicjując wprowadzenie do programu tych studiów nie tylko wakacyjnych prac polowych, lecz i przedmiotu geografia fizyczna, który także miał sprzyjać wszechstronnemu kształceniu nauczycieli geografii. Ponadto Profesor był zwolennikiem zachowania odpowiedniej proporcji między blokami przedmiotów kierunkowych i pedagogicznych, co wyraził tymi słowami: „trzeba postawić pytanie: czy w obecnie obowiązującym toku studiów została zachowana odpowiednia proporcja między blokiem przedmiotów kierunkowych a blokiem pedagogicznym?” (Flis 1984, s. 52). Uważał, iż dydaktyka ogólna bez egzemplifikacji przy pomocy materiału nauczania geografii nie może wyjść poza nauczanie werbalne, dlatego postulowała, by przedmiot ten znieść, na rzecz innych przedmiotów bloku dydaktycznego (np. dydaktyki geografii, historii wychowania i nauczania, w szczególności geografii). Kładł duży nacisk na merytoryczne przygotowanie nauczycieli, bo uważał, że dobrze przygotowany merytorycznie nauczyciel potrafi zainteresować uczniów przedmiotem poprzez odpowiednio przygotowane zadania i pytania, które pozwolą uczącym się kształtować umiejętności geograficzne i formalne.

Wizja studiów geograficznych Jana Flisa a współczesne wyzwania kształcenia nauczycieli geografii

W ponad 65-letniej historii funkcjonowania nauczycielskich studiów geograficznych w UP w Krakowie byliśmy świadkami wprowadzania różnych typów i form studiów, realizowanych w oparciu o zmieniające się plany i programy kształcenia. Wymogi, które stawiały absolwentom studiów geograficznych i nauczycielskich instytucje oraz przedsiębiorstwa, powodowały wprowadzanie do programów nowych przedmiotów, które miały zapewniać lepsze przygotowanie do wykonywanego zawodu. Można zaobserwować, iż dezyderaty zewnętrznych podmiotów dotyczące studiów rosły i zmieniały się z biegiem czasu, a do nich starano się dostosowywać

programy studiów. Ponadto rozwój geografii jako nauki pogłębiał wąskospecjalistyczne kształcenie geografów. Ta różnorodność bodźców wewnętrznych i zewnętrznych w istotny sposób owocowała zmianami w koncepcji kształcenia geograficznego na studiach wyższych.

Współcześnie stajemy także przed wyzwaniem wypracowania nowej koncepcji nauczycielskich studiów geograficznych, gdyż postępująca specjalizacja w naukach geograficznych nie daje podstaw do merytorycznego przygotowania nauczycieli geografii dla zmieniających się potrzeb oświatowych. Istotne braki wykazują w tym zakresie funkcjonujące studia dwustopniowe, gdzie dokonywany podział na przedmioty i liczbę godzin im przypisywaną nie gwarantuje uzyskania przez studenta podstaw wiedzy merytorycznej z geografii po ukończeniu studiów I stopnia. Czerpiąc z doświadczeń twórców idei nauczycielskich studiów geograficznych, do których zalicza się Jan Flis, oraz z aktualnych badań nad jakością tego kształcenia (Piróg 2006; Piróg, Tracz, Osuch 2007; Piróg 2012, Osuch 2010; Tracz 2008; Tracz, Stanuch 2011), należy stwierdzić, że jednym z lepszych rozwiązań organizacyjnych byłyby pięcioletnie jednolite studia magisterskie. Jednak należy mieć świadomość, iż zmiany zachodzące w oświacie wymuszają nowe rozwiązania w tym zakresie, a nauczanie, o czym mówił J. Flis, „trzeba dostosowywać do zmiennych czasów” (Pióro 1982, s. 214) i dotyczy to także kształcenia akademickiego.

W kształceniu geografów i nauczycieli geografii nadal warto pamiętać o harmonijnym kształceniu umiejętności stosowania nowoczesnych narzędzi badawczych i prowadzenia obserwacji i badań w terenie. Zajęcia terenowe dla wielu studentów są okazją do zetknięcia się z istotą poznawanych na zajęciach kameralnych zagadnień geograficznych, rozpoznawania i nazywania oraz wyjaśniania faktów, zjawisk i procesów. Również dobre przygotowanie nauczyciela do prowadzenia zajęć w terenie przyniesie profity dla procesu nauczania w szkole, bo może m.in. wspierać budowanie wizerunku geografii jako przedmiotu przydatnego w życiu codziennym, nowatorskiego w swoim podejściu do rozwiązywania problemów zachodzących w otoczeniu ucznia i najbliższej okolicy w ujęciu interdyscyplinarnym.

Podsumowując należy stwierdzić, że liczne postulaty dotyczące kształcenia nauczycieli geografii sformułowane kilkadziesiąt lat temu przez Jana Flisa nadal godne są wdrożenia, a zwłaszcza:

- rzetelne merytoryczne przygotowanie przyszłych nauczycieli geografii w dobie postępującej w naukach geograficznych specjalizacji,
- harmonijne łączenie umiejętności stosowania nowoczesnych narzędzi badawczych i prowadzenia obserwacji i badań w terenie,
- zapewnienie należnego miejsca i uwagi w planach studiów praktykom zawodowym, które dają dużą szansę na lepsze przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy,
- dalsze realizowanie ambitnych i interdyscyplinarnych przedmiotowych ćwiczeń terenowych oraz wycieczek,
- tworzenie niewielkich grup studenckich na ćwiczeniach, co zapewnia wyższą jakość efektów kształcenia.

Realizacja wymienionych postulatów pozostaje nadal dużym wyzwaniem dla środowiska geografów, którym na sercu leży dobro geografii jako nauki i jako przedmiotu szkolnego.

Literatura

- Flis, J. (1955). Wakacyjne prace polowe w programie studiów geograficznych. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP, Nauki Geograficzno-Biologiczne*, 4, 3–28.
- Flis, J. (1973). Propozycje zmian organizacji studiów dla pracujących (kurs wyrównawczy dla poziomu WSN dla absolwentów SN geografii). *Prace z Dydaktyki Szkoły Wyższej/Wyższa Szkoła Pedagogiczna*, 11, 88–90.
- Flis, J. (1981). Rola prac magisterskich na studiach dla pracujących. *Materiały i Sprawozdania – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie*, 6, 223–226.
- Flis, J. (1984). Pedagogizacja nauczycielskiego kierunku studiów. *Materiały i sprawozdania – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie*, 7, 51–56.
- Górz, B., Kozanecka, M., Rajman, J. (1996). Instytut Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. KEN w Krakowie w minionym pięćdziesięcioleciu. W: J. Jarowiecki, S. Piskorz (red.), *Różne drogi kształcenia i doksztalcania nauczycieli geografii*. Kraków: COMSN, Instytut Geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Komisja Dydaktyki Geografii PTG, 26–42.
- Hibszer, A., Tracz, M. (2011). Studia geograficzne w Polsce po wprowadzeniu Deklaracji Bolońskiej. *Prace Komisji Edukacji Geograficznej PTG*, 1, 137–151.
- Jelonek, A., Kucharska, M., Piskorz, S. (1996). Raport o stanie kształcenia geografów na wyższych uczelniach w Polsce, w tym kształcenia nauczycieli geografii. *Biuletyn Informacyjny COMSN*, 52–64.
- Mochnacki, R. (1958). Organizacja i rozwój studiów geograficznych w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie w latach 1946–1957. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP, Geografia*, 8, 3–34.
- Mochnacki, R. (1962). Studia geograficzne w krakowskiej WSP w latach 1957–1960. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP*, 10, 3–14.
- Osuch, W. (2010). *Kompetencje przedmiotowe i dydaktyczne nauczycieli geografii oraz studentów geografii- kandydatów na nauczycieli*. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Pakuła, L., Ziętara, T. (1973). Zarys rozwoju kierunku geografia w latach 1961–1971. W: Z. Tabaka (red.), *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie w latach 1961–1971*. Kraków: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, 172–192.
- Pióro, T. (1982). W nauczaniu konieczna jest korelacja (rozmowa z prof. Janem Flisem). *Nowa Szkoła*, 38 (5/6), 212–215.
- Piróg, D. (2006). Absolwenci nauczycielskich studiów geograficznych na krakowskim rynku pracy. *Dokumentacja Geograficzna*, 33, 338–345.
- Piróg, D., Tracz, M., Osuch, W. (2007). Kształcenie i doskonalenie nauczycieli geografii w świetle Deklaracji Bolońskiej w Akademii Pedagogicznej w Krakowie. W: B. Sitarska, R. Droba, K. Jankowski (red.), *Jakość kształcenia w szkole wyższej. Studia trzystopniowe a jakość kształcenia w wyższej szkole*. Siedlce: Wyd. Akademia Podlaska, 77–84.
- Piróg, D. (2012). Poziom zainteresowania pracą w zawodzie nauczyciela wśród studentów geografii. *Prace Komisji Edukacji Geograficznej PTG*, 2, 194–210.
- Ruta, Z. (1996). Instytut Geografii. W: Z. Ruta (red.), *Wyższa szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1982–1996*. Kraków: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 205–218.
- Szkurlat, E. (2004). Kształcenie nauczycieli geografii w świetle różnic programu kształcenia geograficznego na poziomie szkolnym i akademickim. W: W. Osuch, D. Piróg (red.), *Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli geografii w Polsce i w Krajach Unii Europejskiej w drodze do jednoczącej się Europy*. Kraków: Wyd. Naukowe UP, 65–73.

- Tracz, M. (2008). Rola i znaczenie dydaktyki geografii w przygotowaniu zawodowym nauczycieli geografii. W: K. Sujak-Lesz (red.), *Kształcenie nauczycieli w szkole wyższej*. Wrocław: Centrum Edukacji Nauczycielskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, 217–223.
- Tracz, M., Stanuch, J. (2011). Losy zawodowe absolwentów nauczycielskich studiów geograficznych, Akademii Pedagogicznej w Krakowie. W: K. Potyrała (red.), *Kompetencje czy kwalifikacje? Efekty kształcenia studentów kierunków przyrodniczych w kontekście Krajowych Ram Kwalifikacji i badań na różnych etapach edukacyjnych*. Kraków: Wyd. Naukowe UP, 37–44.

The concept of study teaching geographical by Jan Flis

Abstract

The study shows the evolution of plans of teaching and curriculums of geography studies at the Pedagogical University of Cracow (former Wyższa Szkoła Pedagogiczna) in Cracow in 1946–2001. On the basis of literature and their own research, the authors distinguished some stages of changes introduced into geography-teachers training, taking into account formal and curricular aspects and professor Jan Flis' contribution to the notion of geography-teachers' training.

The first chapter illustrates the changes that have taken place at the Cracow's University in the last 65 years in the area of plans and curricula of geography teachers' training courses. It constitutes a background for the idea Jan Flis had for teaching geographers and geography teachers, which is presented in the second chapter. The introduction of fieldwork into the curriculum of teacher training and the issue of the pedagogic content of the training were discussed in great detail. Additionally, the question that was strongly stressed was that of professional training for students that balances factual content (of geography as a science) with pedagogical content, geography didactics and practical education within internships served by students at schools.

Finally, the third chapter relates to the developed theories of geography-teachers training in relation to the contemporary challenges we face. Taking into consideration training course for geography teachers, it is exceptionally justified to examine its conception in light of cultural, socio-economic and political changes that continuously occur.

Instytut Geografii
Zakład Dydaktyki Geografii
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
Kraków
dbutryn@up.krakow.pl
mtracz@up.krakow.pl